

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA PSIHOLOGIJU

OPĆA INFORMIRANOST I SPOLNE ULOGE

diplomski rad

MENTOR: prof.dr.sc. Predrag Zarevski

STUDENT: Karolina Skok

Zagreb, 2006.

SADRŽAJ:

UVOD.....	1
Koncepcija i mjerenje opće informiranosti.....	1
Spolne razlike u općoj informiranosti.....	4
Spolne uloge.....	6
CILJ ISTRAŽIVANJA.....	10
PROBLEMI ISTRAŽIVANJA.....	10
METODA.....	11
Sudionici istraživanja.....	11
Mjerni instrumenti i postupak.....	11
REZULTATI	13
Opća informiranost i spol.....	13
Opća informiranost i spolna uloga.....	15
RASPRAVA.....	21
ZAKLJUČAK.....	26
LITERATURA.....	28

Sažetak

Dugogodišnja istraživanja mjerenja opće informiranosti upućuju na postojanje razlika u općoj informiranosti u funkciji spola. Međutim, ostaje otvoreno pitanje koliko su te razlike uvjetovane razlikama u interesima i sposobnostima koje posjeduju osobe različitih spolnih uloga koje nisu u potpunosti podudarne s pripadnošću jednoj od bioloških spolnih kategorija. Cilj je ovog rada bio ispitati razlike u općoj informiranosti u funkciji spolne uloge te su u tu svrhu korišteni test opće informiranosti (TOI-SU) sa 120 čestica i BSRI (Bem inventar spolne uloge, Bem, 1974).

Istraživanje je provedeno na uzorku od 591 sudionika (330 žena), polaznika III. i IV. razreda srednjih škola u dvije županije RH. Sukladno dosadašnjim istraživanjima, učenici postižu za otprilike jednu polovinu standardne devijacije bolji rezultat na testu opće informiranosti u odnosu na učenice. Prema pojedinim česticama testa dobivena je statistički značajna razlika u uspješnosti u većem broju različitih područja u korist muškaraca. Analiza varijance po spolnim ulogama dobivenim putem TOI-SU pokazuje veće razlike među spolnim ulogama nego kad se koristi BSRI. Ovakve razlike bilo je za očekivati jer se uslijed različite socijalizacije, odgoja, izloženosti spolnim stereotipima i interesima javljaju i selektivno pamćenje pojedinih informacija i različita izloženost pojedinim vrstama informacija. Pokazalo se da je veći broj stereotipno spolno tipiziranih sudionika dobiven putem TOI-SU, nego na BSRI. Također je putem TOI-SU dobiveno manje suprotno spolno tipiziranih sudionika, odnosno onih koji si daju visoke samoprocjene samo na onim osobinama ličnosti koje se prema kulturalnom stereotipu smatraju prikladnima za suprotni spol. Na obje skale je više suprotno spolno tipiziranih ženskih sudionika nego muških tj. više je maskulinih učenica nego femininih učenika. Dobivena je niska, ali značajna povezanost spolnih uloga dobivenih putem Bem inventara spolne uloge i testa opće informiranosti. S obzirom na strukturu dobivenih rezultata čini se da je preciznije određenje spolne uloge dobiveno objektivnom mjerom interesa značajnih za spolnu ulogu nego upitničkom mjerom.

Ključne riječi: opća informiranost, spol, spolna uloga

UVOD

Koncepcija i mjerenje opće informiranosti

Predmet mjerenja testova opće informiranosti (TOI) je količina informacija u dugoročnom pamćenju koje uglavnom nisu čvrsto vezane uz institucionalno školovanje i formalno obrazovanje, već su dio svakodnevnog govora i često ih prezentiraju mediji (Zarevski, 2002). Radi se o općim informacijama koje su svima lako dostupne ukoliko postoji interes da se dođe u dodir s novim informacijama te sposobnost i motiviranost da se one uklope u postojeću strukturu dugoročnog pamćenja na način da bude lako dostupno (Zarevski, 1987).

U osnovi dugoročnog pamćenja je proces konsolidacije tragova pamćenja u toku kojeg se odvija pohranjivanje informacija. Tulving (1972) vrši podjelu dugoročnog pamćenja na semantičko i epizodičko. Semantičko pamćenje je sistem unutar kojeg je organizacija informacija izvršena na principu pojmovne hijerarhije i semantičkih odnosa, od najopćenitijih do manje općenitih pojmova i odnosi se na opće znanje pojedinca. Ispituje se upitnicima u kojima su zastupljeni sljedeći sadržaji: javni povijesni događaji, svakodnevne činjenice (podaci o TV emisijama, poznavanje nogometnih zbivanja, mjesta, obavijesti i dr.) te svi drugi podaci koje je moguće uvrstiti u postojeća utvrđena znanja (Harris i Morris, 1984). Epizodičko pamćenje, kojeg neki istraživači nazivaju još i “autobiografskim” se odnosi na vremensko određivanje toga kada su se zbili događaji i njihovo vremensko-prostorno povezivanje. Ross and Holmberg (1992), Schulster (1995) i Herlitz, Nilsson i Backman (1997) (sve prema Lynn, Irwing i Cammock, 2002) našli da žene imaju bolje epizodičko pamćenje u odnosu na muškarce.

Mjerni instrument koji je među prvima uključivao i pitanja iz opće informiranosti je poznati Alfa test autora Yerkesa, Termana i sur. konstruiran početkom prošlog stoljeća. Oni su tvrdili da se inteligencija ne mora nužno određivati putem opsežnog mjerenja uspjeha na zadacima iz određenog znanstvenog područja, već i ispitivanjem nekoliko kritičnih točaka (Gardner, 1996). Tako je Alfa test - prvi grupni test verbalnog tipa za ispitivanje stupnja intelektualnog razvoja sastavljen od mnogo različitih kratkih zadataka, poput labirinta, zadataka dopunjavanja rečenica i slika, analogija i drugih problema, te pitanja opće informiranosti. Sličnu strukturu zadataka nalazimo u Binet i Simonovim testovima inteligencije koji su

zasnovani na testiranju praktičnog i svakodnevnog znanja, te kod verbalnih dijelova Wechslerovih testova inteligencije koji se oslanjaju na jezik i znanje stečeno putem iskustva.

U Hrvatskoj se za potrebe profesionalne selekcije i orijentacije već petnaestak godina koristi niz različitih verzija testova opće informiranosti (Zarevski 1988, 1991, 1993, 1995 i 2002). Važno je uočiti razgraničenje između testova znanja i testova opće informiranosti (Zarevski, 1987). Testovi znanja mjere informiranost specifičnu za neko područje i zadaju se ispitanicima koji bi trebali imati istu količinu ulaznih informacija, dakle mjere interindividualne razlike u količini zadržanih informacija. No, pri tome ne znamo u kolikoj su mjeri te razlike posljedica različitih sposobnosti zadržavanja informacija ili različite količine rada s tim informacijama, odnosno interakcije ta dva faktora. Testovi opće informiranosti mjere količinu efikasnih informacija koje nisu vezane uz institucionalno školovanje, te ispituju intelektualne funkcije, zahvaćajući i dio varijance kognitivnog funkcioniranja po čemu su slični testovima rječnika. Jensen (1980, prema Zarevski, 1987) navodi da testovi rječnika predstavljaju najbolju pojedinačnu mjeru inteligencije, te Steinberg (1985, prema Zarevski 1987) ističe da iako testovi rječnika predstavljaju direktnu mjeru usvojenog znanja, na indirektnan način mjere sposobnost usvajanja znanja, osobito sposobnost zaključivanja o značenju neke nepoznate riječi na osnovi konteksta. Radi se o procesu stvaranja pojmova koji je jedan od najvažnijih aspekata umne uspješnosti jer većim stjecanjem pojmova i njihovom boljom upotrebom povećavamo naše raspoloživo znanje, dakle povećavamo svoj kognitivni nivo. Pojam je posrednik između podražaja i naših reakcija te što smo umješniji u baratanju pojmovima i što ih više posjedujemo, to je veće naše raspolaganje znanjem. Iz navedenog slijedi i da testovi opće informiranosti trebaju korelirati s g-faktorom inteligencije jer je sposobnost stvaranja pojmova izraženija kod inteligentnijih pojedinaca.

Testovi opće informiranosti dijele znatan dio varijance s "klasičnim" testovima inteligencije iako imaju jasnu diskriminativnu valjanost u odnosu na njih. Često je taj dio varijance veći nego što je to između pojedinih testova opće informiranosti (Zarevski, 1987). Isto se pokazalo i istraživanjima Bratka i Zarevskog (1996) gdje je korelacija jednojajčanih blizanaca za učinak na testovima opće informiranosti bila vrlo visoka i iznosila je 0.90. Korelacija dvojajčanih blizanaca bila je upola manja i iznosila je 0.49, što neizravno pokazuje da je količina usvojenih općih informacija značajno pod utjecajem jedne generalne sposobnosti stvaranja pojmova, vrlo bliske g-faktoru inteligencije. Od svih primijenjenih kognitivnih testova najveći indeks nasljednosti dobiven je upravo za test opće informiranosti.

Prednost testova opće informiranosti nad testovima inteligencije je u tome što izazivaju znatno manju ispitnu anksioznost pa se pri dugotrajnom testiranju mogu ubaciti između dva testa inteligencije kao svojevrsna odmarajuća djelatnost (Zarevski i Gačnik-Del Negro, 1998).

Testovi opće informiranosti su u pozitivnoj korelaciji s mjerama ekstraverzije što potvrđuje pretpostavku da aktivnija i društvenija djeca mlađe dobi sami traže informacije i tako dolaze u dodir s većom količinom potencijalnih informacija za zadržavanje. Kod starije djece dolazi do pada povezanosti ekstraverzije i testova opće informiranosti, što je u skladu s opažanjem da u funkciji dobi dolazi do pada povezanosti ekstraverzije i uspjeha u kognitivnim zadacima i školskog postignuća. Dakle introvertirani učenici viših razreda i studenti su u prosjeku nešto uspješniji od ekstremiteta (Zarevski, 2000).

Logično je da različite subpopulacije ne raspolažu jednakim količinama opće informiranosti, tj. da na njih utječu različiti okolinski faktori poput socio-ekonomskog statusa, veličine mjesta stanovanja, vrste škole i sl. (Zarevski, Kujundžić i Lasić, 2002). Tako je Zarevski već 1987. g. našao statistički značajnu razliku na osmoškolcima između Zagreba, manjih gradova i sela u korist većih mjesta stanovanja, što se u svim slijedećim istraživanjima održalo stabilnim.

Usporedbom poznavanja "klasičnih" općih informacija koje nisu vezane za trenutna zbivanja i informacija o aktualnim zbivanjima, možemo procijeniti niz kognitivnih i motivacijskih osobina ispitanika (Zarevski i Gačnik-Del Negro, 1998). Visoka opća informiranost upućuje na svjesnost zbivanja oko sebe i širi interes, te su testovi opće informiranosti dobar pokazatelj prijemljivosti i sposobnosti zadržavanja informacija koje imaju veze s određenim konativnim regulatorima, te bi se na osnovu dobivenih rezultata moglo indirektno zaključivati o ukupnom kognitivnim funkcioniranju ispitanika. To je prvenstveno motiviranost za usvajanjem novih informacija ili "kognitivna žeđ" (Zarevski i Gačnik-Del Negro, 1998). Uz pretpostavku da se dijete koje je aktivnije i inteligentnije ne zadovoljava samo pasivnim primanjem informacija iz svoje okoline, nego ih aktivno traži, veća je i vjerojatnost da će takvo dijete raspolagati većim brojem efikasnih informacija. Različito usvajanje općih informacija možemo promotriti i kroz tri vrste interakcija između ličnosti i okoline (Scarr 1996, prema Zarevski, Ivanec i Zarevski, 2004). U reaktivnoj interakciji različite osobe različito reagiraju na opće informacije – neke ih rado i uspješno zadržavaju, dok ih drugi zanemaruju i zaboravljaju. Prema evokativnoj interakciji bistrije dijete i otvorenije prema iskustvu djeluje pobuđujuće na ljude iz okoline da mu pružaju nove informacije, te prema proaktivnoj interakciji dijete izlazi iz

okvira svoje okoline i kreira vlastitu (npr. samo se učlani u knjižnicu, bez poticaja od strane roditelja).

Spolne razlike u općoj informiranosti

Naši interesi i motivacija se u velikoj mjeri formiraju prema modelima usvajanja spolnih uloga te je stoga za pretpostaviti da spolne razlike u općim informacijama prvenstveno nastaju kao posljedica različitih socijalizacijskih postupaka koji se primjenjuju na djecu različitog spola te utjecaja različitog genotipa (Zarevski i Gačnik-Del Negro, 1998).

Toj interakciji biološke osnove i sociokulturnog konteksta u posljednjih desetak godina pridodaje se i neurofiziološka osnova, prvenstveno razlika u cerebralnoj lateralizaciji iz koje proizlazi superiornost žena u verbalnim sposobnostima i muškaraca u specijalnim sposobnostima. Prema teoriji Bufferyja i Graya (1972, prema Surić, 1990) dominacija lijeve hemisfere za verbalne funkcije se postiže ranije kod djevojčica te iz toge slijedi i njihova veća uspješnost u verbalnim sposobnostima. No, s druge strane to ranije preuzimanje dominacije lijeve hemisfere nad verbalnim funkcijama ne omogućava bilateralno specijalno procesiranje kao što je to slučaj kod dječaka. Levy (1976, prema Surić, 1990) iznosi teoriju prema kojoj su žene više bilateralne za verbalne funkcije (verbalno funkcioniranje je zastupljeno u obje hemisfere), što onda inhibira veći razvoj specijalnih sposobnosti. Dakle, u slučaju oštećenja desne hemisfere kod muškaraca dolazi do pada neverbalnog kvocijenta inteligencije, dok oštećenje lijeve hemisfere rezultira padom verbalnog IQ. Unilateralno oštećenje kod žena će dovesti do pada i verbalnog i neverbalnog IQ.

Uslijed različite brzine maturacije djevojčica i dječaka, razlike u postignuću na testovima inteligencije u djetinjstvu idu češće u prilog djevojčicama, dok je ta razlika u adolescentskoj dobi u korist dječaka (Guilford 1971, prema Novačić, 1989). Također u starijoj dobi ne mora biti podjednak tempo fiziološkog nazadovanja i propadanja kognitivnih funkcija muškaraca i žena.

Pokazalo se da dječaci imaju nešto veću ovisnost kognitivnog razvoja o socio-ekonomskim prilikama nego djevojčice. Tako je nađeno da dječaci iz necjelovitih obitelji imaju nešto niži kvocijent inteligencije od svojih vršnjaka iz cjelovitih obitelji, što kod djevojčica nije pronađeno. Objašnjenje leži u većoj socijabilnosti djevojčica i većoj zastupljenosti verbalnih

igara, čime se ubrzava govorni razvoj i u situaciji necjelovite obitelji, a također su znatno češće samohrane majke od samohranih očeva, što znači da djevojčice češće od dječaka imaju adekvatan model za identifikaciju (Zarevski, 2000).

Inteligencija se obično ispituje testovima inteligencije koji su sastavljeni od subtestova koji mjere različite primarne sposobnosti, te takvi testovi ne pokazuju statistički značajnu razliku u prosječnom kvocijentu inteligencije muškaraca i žena. No, da bi se dobio podatak koji nedvosmisleno govori o odnosu spola i kognitivnog funkcioniranja, potrebno je kontrolirati spomenute faktore dobi i socio-ekonomskog statusa ispitanika. Tako se kao najznačajnije razlike u prosjecima na testovima inteligencije u terminima primarnih mentalnih sposobnosti obično navode: verbalno rezoniranje (V), verbalna fluentnost (W), neki aspekti pamćenja (M) i estetski sudovi u korist žena, dok se u korist muškaraca navode specijalne sposobnosti (S), numeričke sposobnosti (N) i mehaničke informacije. Razlike u strukturi kognitivnih sposobnosti se podudaraju s razlikama u terminima primarnih mentalnih sposobnosti te su tako žene bolje u verbalnim testovima, memorijskim sposobnostima, testovima fluentnosti riječi, fluentnosti ideja i ekspresivnoj fluentnosti. Muškarci su uspješniji u specijalnim sposobnostima i numeričkom rezoniranju.

S vremenom je došlo do trenda smanjivanja razlika u verbalnim i specijalnim sposobnostima. Tako je meta-analiza 165 istraživanja verbalnih sposobnosti prema spolu (Hyde i Lynn, 1988) pokazala ponderirani prosjek veličine efekta (d) od samo 0.11 standardne devijacije u korist žena, što je praktički zanemarivo, dok je u ranim sedamdesetima prošlog stoljeća ta je prosječna razlika iznosila 0.23 standardne devijacije.

Novija istraživanja MacIntosha (1998) i Kimure (1999) ne pronalaze spolne razlike u verbalnom shvaćanju, te verbalnom i neverbalnom rezoniranju. Nađene su razlike za perceptivnu brzinu i ideacionu fluentnost u korist žena, te za specijalne sposobnosti u korist muškaraca.

U Hrvatskoj postoji dvadesetogodišnja tradicija istraživanja spolnih razlika u općim informacijama. Tako je na uzorcima osmih razreda osnovne škole Stanuga (1987) našla bolji uspjeh dječaka u većem broju čestica i u većem broju područja. Ovaj nalaz je potvrdila i Novačić (1989) na znatno većem uzorku čestica opće informiranosti i uz stroži kriterij za napuštanje nul-hipoteze od 1%. Djevojčice su se pokazale boljim u poznavanju zdravstvenog

prosvjećivanja, zabave, odijevanja i ukrašavanja, kulinarstva i botanike, dok su dječaci bolji u poznavanju zemljopisa, povijesti, politike, sporta, znanosti, tehnike i zoologije. Provjera tih rezultata na novom, reprezentativnom uzorku ispitanika iste dobi te korištenjem čestica s najboljim metrijskim karakteristikama, nađene su još veće spolne razlike u općoj informiranosti u korist dječaka (Zarevski, 1987).

Transverzalno istraživanje razvojnih trendova razlika u općoj informiranosti (Zarevski i Gačnik-Del Negro, 1998) pokazuje da se kod učenika osmih razreda osnovne škole razlika javila u 25% čestica, dok je kod maturanata taj postotak udvostručen, što upućuje na pretpostavku o stvaranju snažnog spolnog identiteta i preuzimanju spolne uloge koncem adolescencije.

Na srednjoškolskom uzorku u Estoniji Alik, Must i Lynn (1999) nalaze ponderirane prosječne veličine efekta od 0.65 u korist dječaka. Wilberg i Lynn su iste godine ispitali opće znanje petnaestogodišnjaka iz područja povijesti (spolno nepristrano područje) u 26 europskih zemalja te je nađena razlika od 0.28 d u korist učenika. Lynn, Irwing i Cammock (2002) nalaze da su muškarci bolji u područjima aktualnih zbivanja, fizičkom zdravlju i rekreaciji, umjetnosti i znanosti, dok su žene bolji poznavaoци područja obitelji, a za područje mode nije nađena značajna razlika. Ovdje je čak 40% razlika u generalnom faktoru opće informiranosti bilo pripisano spolu. Lynn i Irwing (2002) također nalaze za oko 0.5 standardne devijacije veći rezultat muškaraca u generalnom faktoru opće informiranosti, uz istodobno nepostojanje spolne razlike u fluidnoj inteligenciji, te navode sa su Bowen i suradnici (2000) dobili sličnu razliku u generalnom faktoru općeg znanja. Lynn, Wilberg i Margaf-Stiksrud (2004) dobivaju d od 0,6 u korist njemačkih maturanata za generalni faktor opće informiranosti, dok su maturantice bile bolje u poznavanju općih informacija koje se odnose na područje prehrane (d od 0,5).

Spolne uloge

Osim po biološkim razlikama, muškarci i žene se razlikuju i po nizu drugih osobina na relativno trajni predvidljiv način koji nazivamo *spolnim ulogama*. U psihološkom smislu sadržaj spolnih uloga čine uz spol vezane preferencije, osobine ličnosti, stavovi i ponašanja koje osoba stječe kroz proces spolnog tipiziranja (Marušić, 1994). Postoje četiri spolne uloge: maskulina, feminina, androgina i nediferencirana. Maskulinost se odnosi na one karakteristike

koje se tradicionalno vežu za muškarce, dok se femininost odnosi na karakteristike tradicionalno vezane uz žene. Kod androgene spolne uloge zastupljene su značajke i feminine i maskuline spolne uloge dok nediferencirane spolne uloge imaju slabu zastupljenost značajki spolnih uloga.

Spolna se uloga usvaja kroz socijalizaciju putem koje društvo određuje mnoge razlike među spolovima koje nisu biološki determinirane. Kako odrasta, dijete razvija spolni identitet odnosno svijest o pripadnosti muškom ili ženskom spolu te uči ponašanja koja se uz taj spol vežu. Proces kojim dijete stječe i vrednuje spolno prikladna ponašanja i samopoimanja, odnosno usvaja svoju spolnu ulogu naziva se spolno tipiziranje.

Prema teoriji spolne sheme, spolno tipično ponašanje rezultat je generalizirane spremnosti da se informacije procesiraju u terminima spola, odnosno asocijacija vezanih uz spol. Naime, na temelju razlika u nekim vanjskim obilježjima muškaraca i žena dijete razvija shemu spola, a kroz proces spolnog tipiziranja ta se shema učvršćuje i proširuje. Putem usvajanja društvene sheme spola, dijete uči što u terminima ponašanja i osobina čini muškarca, a što ženu i te karakteristike povezuje sa samim sobom. Društvena shema spola time postaje djetetov internalizirani motivacijski faktor koji ga potiče da se vrednuje i ponaša u skladu s njom. Kako bi zadržalo pozitivnu sliku o sebi, iz širokog raspona ponašanja bira samo ona koja su u skladu sa shemom, te na taj način postaje spolno tipizirano.

Prema ovoj teoriji, spolno tipizirani pojedinci ne razlikuju se od ostalih po stupnju u kojem posjeduju maskuline ili feminine karakteristike, već po tome što su njihovo samopoimanje i ponašanja organizirani na temelju spola. Interindividualne razlike proizlaze iz različite socijalizacije prema kojoj će okolina u kojoj je izražena dihotomija muško-žensko više poticati procesiranje na bazi spolnih shema.

Istraživanja su potvrdila vezu između shvaćanja pojma spola i kognitivnog razvoja. Međutim, ponašanje u skladu sa spolnom ulogom javlja se i prije pojave spolne konstantnosti. Također, potvrđeno je da poimanje spolne uloge, koje je tradicionalno u ranoj adolescenciji, u srednjoj adolescenciji postaje fleksibilnije. Taj je proces izraženiji kod djevojčica nego kod dječaka (Huston i Alvarez 1990, prema Brnić, 2002). Kognitivno-razvojnu teoriju djelomično su potvrdila istraživanja spolnih stereotipa u području zanimanja na djeci u vrtiću te na djeci u trećem i šestom razredu osnovne škole u situaciji procjenjivanja prikladnosti određenih

zanimanja za muškarce i žene. Najmlađa su djeca davala najstereotipnije procjene, i kad su trebala navesti vlastite aspiracije, sva su djeca navodila zanimanja koja su stereotipno vezana uz njihov spol.

Prva skalu za mjerenje konstrukata maskuliniteta i femininiteta konstruirali su Terman i Miles tridesetih godina prošlog stoljeća. Prema njihovoj bipolarnoj i jednodimenzionalnoj koncepciji spolnih uloga, maskulinitet i femininitet su negativno korelirani krajevi jednog kontinuuma, tako da osoba može biti ili maskulina ili feminina, nikako oboje. Također se stereotipna spolna tipiziranost smatrala znakom psihološkog zdravlja, dok bi inverzija ukazivala na psihopatološki simptom. Pretpostavka o maskulinitetu i femininitetu kao homogenim globalnim kategorijama nije se pokazala točnom: korelacije među skalama bile su najčešće niske, a faktorske analize upitnika pokazale da je njihova struktura nije jednodimenzionalna. Zbog načina konstrukcije skala i računanja ukupnog rezultata nije bilo moguće provjeriti postavku o maskulinitetu i femininitetu kao suprotnostima (Constantinople, 1973; prema Marušić, 1994).

Postepeno se javlja nova, dvodimenzionalna koncepcija maskuliniteta i femininiteta prema kojoj su maskulinitet i femininitet dva nezavisna konstrukta te prema tome osoba može istovremeno posjedovati i maskuline i feminine osobine jer se one međusobno ne isključuju. Naime, povijesno i međukulturalno žensku spolnu ulogu karakteriziraju ekspresivne osobine kao što su npr. toplina i suosjećanje, dok mušku karakteriziraju instrumentalne osobine kao što su npr. asertivnost, agresivnost i nezavisnost. Bakan (1966; prema Marušić, 1994) te osobine dovodi u vezu s femininošću i maskulinošću i smatra da one mogu biti nezavisno razvijene kod oba spola. Za razliku od bipolarnog pristupa koji je bio orijentiran na razlike među spolovima, novi, dualistički pristup, polazi od sociokulturalne definicije spolnih uloga kao skupa karakteristika koje društvo smatra poželjnima za muškarce, odnosno za žene. Njeni su najvažniji autori Bem, Spence i Helmreich koji u okviru ovog pristupa sedamdesetih godina prošlog stoljeća uvode pojam androgenosti kao oznaku za istovremeno posjedovanje i maskulinih i femininih osobina. Androgenost tako više ne podrazumijeva sukladnost između biološkog spola i psiholoških spolnih uloga (feminine žene i maskulini muškarci), već je alternativa dotadašnjim spolno tipiziranim definicijama mentalnog zdravlja.

Najpoznatiji i danas najviše korišteni mjerni instrumenti nastali u okviru ovog pristupa su *Bem inventar spolne uloge* (BSRI-*Bem Sex-Role Inventory*; Bem, 1974) i *Upitnik osobina*

ličnosti (PAQ-*Personal Attributes Questionnaire*; Spence, Helmreich i Stapp, 1975). Bem inventar spolne uloge sadrži tri skale: skalu maskulnosti, femininosti i socijalne poželjnosti. Skale maskulnosti i femininosti sadrže po 20 osobina koje su odabrane na temelju procjene muških i ženskih procjenjivača o njihovoj socijalnoj poželjnosti za jedan, odnosno drugi spol. Tako se skala maskulnosti sastoji od osobina ličnosti koje su procijenjene kao statistički značajno poželjnije za muškarce, dok se skala femininosti sastoji od osobina procijenjenih kao statistički značajno poželjnijima za žene. Treća skala, skala socijalne poželjnosti sastoji se od 20 osobina (10 pozitivnih, 10 negativnih) koje su procijenjene kao neutralne s obzirom na spol. Ukazuje na tendenciju ispitanika davanju socijalno poželjnih odgovora, ali se većinom koristi samo kao neutralni kontekst drugim dvjema skalama. Zadatak ispitanika je da na skali od sedam stupnjeva odgovori u kojoj je mjeri svaka od osobina prisutna kod njega. Rezultat ispitanika na svakoj skali izražen je u obliku prosječne samoprocjene na toj skali. Na temelju medijana na skalama maskulnosti i femininosti ispitanici se svrstavaju u četiri kategorije spolne uloge: maskulinu (visoka maskulnost - niska femininost), femininu (niska maskulnost - visoka femininost), androginu (visoka maskulnost - visoka femininost) i nediferenciranu (niska maskulnost - niska femininost). Test-retest koeficijenti pouzdanosti obje skale iznose 0.90 (Bem, 1974), dok se koeficijenti pouzdanosti tipa interne konzistencije kreću od 0.83 do 0.89 za skalu maskulnosti i od 0.80 do 0.82 za skalu femininosti.

Brojna istraživanja odnosa spolnih uloga i psihološkog zdravlja pokazuju da androgini i maskulini ispitanici postižu bolje rezultate u mjerama psihološkog zdravlja i prilagodbe, dok su nediferencirano kategorizirani ispitanici na tim mjerama najlošiji. Kod istraživanja veza spolnih uloga i temeljnih dimenzija ličnosti nađena je jaka negativna povezanost maskulnosti i neuroticizma te značajna pozitivna povezanost maskulnosti i ekstraverzije (Marušić, 1994). Jerončić, Eterović i Zarevski (1989) ispituju razlike u spacijalnim i verbalnim sposobnostima te perceptivnom restrukturiranju u funkciji spola i spolne uloge maturanata te se pokazala statistički značajna razlika u korist maturanata za spacijalne sposobnosti i perceptivno restrukturiranje. Dobivena je i razlika u funkciji spolne uloge za spacijalne sposobnosti koja ide u korist maskulinih ispitanika bez obzira na biološki spol.

CILJ ISTRAŽIVANJA

Dugogodišnja istraživanja mjerenja opće informiranosti upućuju na postojanje razlika u funkciji spola. Muški ispitanici su uspješniji u većini područja opće informiranosti prema podacima navedenih istraživanja. Međutim, ostaje otvoreno pitanje koliko su te razlike uvjetovane razlikama u interesima i sposobnostima koje posjeduju osobe različitih spolnih uloga. Naime, spolne uloge nisu u potpunosti podudarne s pripadnošću jednoj od bioloških spolnih kategorija.

U testovima opće informiranosti postoje dvije vrste čestica s obzirom na uspjeh u funkciji spola: “spolno tipizirane“ čestice (one u kojima se dobiva razlika u funkciji spola) i “spolno neutralne“ čestice. Veći uspjeh na česticama u kojima su uspješniji ženski ispitanici u odnosu na one u kojima su uspješniji muški ispitanici trebao bi upućivati na femininu spolnu ulogu. Analogno tome, obrnuti smjer uspjeha na česticama TOI-a trebao bi upućivati na maskulinu spolnu ulogu. U kategoriju androginih ulaze oni ispitanici čiji su rezultati veći od prosjeka na i na femininim i maskulinim česticama u odnosu na neutralne čestice. Spolno nediferencirani su ispitanici kojima je rezultat na femininim i maskulinim česticama manji od prosjeka na neutralnim česticama. Pokušaj ovakvog određivanja spolnih uloga ispitanika moga bi imati prednost u tome što bi mjerenje objektivnim a ne upitničkim načinom moglo biti objektivnije. Također bi se mogao izbjeći efekt davanja socijalno poželjnih odgovora.

PROBLEMI ISTRAŽIVANJA

Problemi su slijedeći:

1. Ispitati razlike u funkciji spola u općoj informiranosti.
2. Utvrditi povezanost spolnih uloga i uspjeha na testu opće informiranosti.

METODA

Sudionici istraživanja

U istraživanju je sudjelovao 591 sudionik, učenici trećih i četvrtih razreda srednjih škola. Uzorak je prigodni u smislu da je istraživanje provedeno u školama u kojima su zaposleni psiholozi, te je stoga bilo jednostavnije provesti postupak u što standardnijim uvjetima. Izbor škola je trebao zadovoljiti kriterij raznolikosti prema usmjerenjima i veličini gradova gdje se nalaze. (Napomena: u ovom su radu obrađeni prvi podaci, a u toku je prikupljanje podataka u Splitsko-dalmatinskoj i Osječko-baranjskoj županiji). U Zagrebačkoj županiji su obuhvaćene sljedeće škole: Srednja škola Tituša Brezovačkog, X. Gimnazija, Prva tehnička škola Tesla, Sportska gimnazija i Srednja škola Jastrebarsko. U Istarskoj županiji su testirani učenici Privatne srednje škole Manero u Višnjanu, Srednje škole Mate Balote u Poreču, Srednje škole Antuna Štifanića u Poreču te Srednje škole Vladimira Nazora u Bujama.

U uzorku je bio 261 učenik i 330 učenica, no kako svi ispitanici nemaju potpune podatke na izmjerenim varijablama, a analize podataka rađene su na maksimalnom broju ispitanika za koje postoje svi potrebni podaci. Stoga se ukupni broj ispitanika donekle razlikuje od analize do analize, pa je taj podatak naveden uz svaku pojedinu analizu.

Mjerni instrumenti i postupak

Opća informiranost je ispitana *Testom opće informiranosti-SU* konstruiranim za potrebe ovog istraživanja (Zarevski, 2005) koji se sastoji od 120 pitanja iz različitih područja informiranosti (zemljopis, povijest, politika, umjetnost, znanost i tehnika, informatika, sport, moda i zabava, odijevanje i ukrašavanje, zdravstveno prosvjećivanje, kulinarstvo i sl.). Uz svako je pitanje ponuđeno pet odgovora od kojih je uvijek samo jedan točan. Za određivanje spolnih uloga korišten je već opisani BSRI (*Bem inventar spolne uloge*, Bem, 1974).

Istraživanje je provedeno skupno, za svaki razred zasebno, za vrijeme redovne nastave. Vrijeme rada nije bilo ograničeno, ali je trajalo cijeli školski sat. Svaki je učenik prvo dobio upitnik opće informiranosti i list za odgovore. Sudionicima je na početku istraživanja objašnjeno da su na temelju slučaja njihova škola i razred ušli u uzorak za istraživanje koje se

provodi u svrhu određivanja nekih općih znanja, i poimanja o sebi učenika trećih razreda srednjih škola u Republici Hrvatskoj. U uputi je također je navedeno da će se ti podaci koristiti u istraživačke svrhe, ali i za potrebe profesionalne orijentacije i savjetovanja. Naglašeno je da odgovori podliježu profesionalnoj tajni tima koji provodi istraživanje, što znači da ti odgovori ni na koji način ne mogu biti pokazani bilo kome izvan stručnog tima istraživača. Istraživanje nije bilo anonimno te je učenicima ponuđeno da se putem e-maila informiraju o svom rezultatu. Rečeno je da je u prvom upitniku uvijek točan samo jedan odgovor te da je odabrani odgovor potrebno unijeti na list za odgovore njegovim zaokruživanjem uz redni broj pitanja. Za slučaj da se sudionici predomisle ili da su zaokružili krivi odgovor pa žele zaokružiti novi odgovor naveden je primjer gdje je jasno prekrižen neispravan odgovor i zaokruženo drugo slovo odgovora koje se u primjeru smatra točnim. Nakon što su završili s odgovaranjem na test opće informiranosti, učenici su samostalno pročitali uputu za odgovaranje na BSRI prema kojoj su davali samoprocjene na skali od 7 stupnjeva gdje 1 znači “nikada ili gotovo nikada”, a 7 “uvijek ili gotovo uvijek”. Sudionici su testove ispunjavali s interesom i većina ih je bila zainteresirana za točna rješenja pojedinih zadataka te za prosječni uspjeh razreda ili njihove škole.

REZULTATI

Opća informiranost i spol

Provjera normalnosti raspodjele rezultata na testu opće informiranosti provjerena je pomoću Kolmogorov-Smirnov testa kojim je utvrđeno da distribucije u poduzorcima žena i muškaraca ne odstupaju značajno od normalne uz rizik od 1%. Za ukupni uzorak na test opće informiranosti dobiven je Chronbach α koeficijent pouzdanosti od $\alpha = 0,86$. S obzirom na heterogenost čestica takva pouzdanost je zadovoljavajuća i leži u rasponu koji se inače dobiva na našim uzorcima testovima opće informiranosti.

U okviru prvog problema provjeravalo se razlikuju li se učenici i učenice trećih i četvrtih razreda srednjih škola statistički značajno po ukupnom rezultatu na TOI-SU. Analiza je provedena i na razini uspjeha na pojedinačnim česticama kako bi se dobile “spolno tipizirane” čestice za analizu odnosa spolne uloge i opće informiranosti.

Analiza varijance po spolu uspjeha u ukupnom rezultatu u TOI-SU je dala statistički značajnu razliku između muških i ženskih sudionika ($F = 18,99$; $df = 1,539$; $p < 0,01$). Aritmetička sredina učenika iznosi $M = 54,17$ ($SD = 13,03$), dok je aritmetička sredina učenica $M = 49,43$ ($SD = 12,22$). Dakle, učenici postižu za otprilike jednu polovinu standardne devijacije bolji rezultat na testu opće informiranosti u odnosu na učenice.

Kao što je i očekivano s obzirom na rezultate istraživanja u svijetu i kod nas, prema pojedinim česticama testa dobivena je statistički značajna razlika u uspješnosti u većem broju različitih područja u korist muškaraca. Muški sudionici postižu bolji uspjeh na 27 čestica, dok ženski ispitanici postižu bolji uspjeh na 8 čestica. Na preostalih 85 čestica nije utvrđena statistički značajna razlika u funkciji spola. Uz kriterij značajnosti od 5% vjerojatnosti da se radi o slučajnoj razlici, sljedeće čestice pokazuju statistički značajnu razliku u uspješnosti rješavanja u korist učenika:

3. Termini *aperkat* i *kroše* se javljaju u:
6. Jedna od najutjecajnijih mafijaških obitelji je:
9. Jedan od najboljih borbenih aviona današnjice nosi oznaku:

11. Tko je vrhunski košarkaš:
17. Barut je otkriven u:
18. Neželjene internetske poruke su:
21. Pojam *pat* javlja se u:
24. Satelitsko određivanje pozicije omogućuje sustav:
29. Laksativi:
32. Navijači na utakmicama pale baklje poznate po imenu:
34. Zapaljene boce koje se bacaju na tenkove popularno nose naziv:
38. Sinonim za luksuzni auto je:
53. Za *gradske terence* se uvriježio izraz:
55. Meka i Medina su u:
63. Koje su godine nacisti došli na vlast u Njemačkoj:
73. "Zakon šutnje" ili:
76. Uzi je:
87. Volkswagenov "terenac" je:
91. Valentino Rossi je:
93. Koja je od navedenih tvari kancerogena:
95. Ime Bob Geldofa se vezuje uz:
98. Komodski je:
103. Katarska TV postaja je:
106. Suhoi je:
117. Pierluigi Collina je:
119. Uz alku se u Sinju trče još i:
120. *Šogun* je:

Učenice su uspješnije u sljedećim česticama:

12. Tunis graniči s:
15. Akvamarin je vrsta:
33. Vladari Monaca nose prezime:
47. Oslikavanje svile pomoću voska nazivamo:
90. Jedna od najpoznatijih dijeta je:
102. Marakuja je:
111. Lauryn Hill je:

118. John Galliano je:

Analizirajući sadržaj na koji se odnose čestice na kojima se pokazalo postojanje razlika u uspjehu u funkciji spola može se zaključiti da učenice postižu bolji uspjeh pri odgovaranju na pitanja koja se svojim sadržajem odnose na područje mode i zabave (33, 111 i 118), odijevanja i ukrašavanja (15 i 47), kulinarstva (102), zemljopisa (12) i zdravstvenog prosvjećivanja (90). Učenici pokazuju bolji uspjeh u područjima znanosti i tehnike (9, 17, 18, 24, 34, 38, 53, 76, 87, 93, 106), sporta (3, 11, 21, 32, 91, 117, 119), povijesti (6, 63, 73, 120) politike (103), zemljopisa (55) i zoologije (98), ali i tradicionalno dominantno ženskih područja interesa: zdravstvenog prosvjećivanja (29), te mode i zabave (95).

Opća informiranost i spolna uloga

Pomoću Kolmogorov-Smirnov testa je utvrđeno da se distribucije rezultata na obje skale BSRI ne razlikuju statistički značajno od normalne distribucije. Na temelju zajedničkog medijana učenika i učenica postignutih na BSRI skalama maskuliniteta ($C_m = 4.63$) i feminiteta ($C_f = 4.75$), ispitanici su svrstani u jednu od četiri kategorije spolne uloge: maskulinu, femininu, androginu i nediferenciranu.

Druga je kategorizacija učinjena na osnovi zajedničkog medijana postignutog na TOI-SU skalama maskuliniteta ($C_m = 0.5$) i feminiteta ($C_f = 0.38$). Skale su određene temeljem proporcija točnih odgovora na pojedinačnim "spolno tipiziranim" česticama, te je tako rezultat maskuliniteta jednak srednjoj vrijednosti proporcije na svim česticama na kojima su statistički značajnije uspješniji muški sudionici, a rezultat feminiteta je jednak srednjoj vrijednosti proporcije na svim česticama na kojima su statistički značajnije uspješniji ženski sudionici.

Na osnovi rezultata na skalama maskuliniteta i feminiteta te podjele po medijanu sudionici su klasificirani u jednu od četiri kategorije spolnih uloga. U grupu femininih ulaze pojedinci kojima je maskulinitet ispod zajedničkog medijana rezultata muških i ženskih ispitanika na skali maskuliniteta, a femininitet iznad zajedničkog medijana na skali feminiteta. U kategoriju maskulinih ulaze oni kojima je maskulinitet iznad zajedničkog medijana, a femininitet ispod medijana. Nediferencirani su oni koji imaju i maskulinitet i femininitet rezultata manji od medijana, a androginu skupinu čine pojedinci sa maskulinitetom i femininitetom

rezultatima većim od medijana.

Kao što je i očekivano, dobivena je statistički značajna razlika između muškaraca i žena na obje skale dobivene putem TOI-SU i BSRI (tablica 1). Još od istraživanja Bem (1974) spolovi se gotovo redovito razlikuju po svojim rezultatima na spolno tipiziranim skalama. Tako se tipično dobiva da muškarci postižu statistički značajno viši rezultat na skali maskuliniteta, a žene na skali femininosti, što je i nalaz ovog istraživanja.

Tablica 1. Aritmetičke sredine, standardne devijacije i t-omjeri muških i ženskih ispitanika na skalama maskuliniteta i femininosti dobivenih putem BSRI i TOI-SU

		muški ispitanici	ženski ispitanici	t-omjer
skala maskuliniteta – BSRI	M	4,87	4,44	6,70*
	SD	0,66	0,76	
skala femininosti – BSRI	M	4,49	4,92	-7,42*
	SD	0,67	0,68	
skala maskuliniteta – TOI-SU	M	0,62	0,41	15,51*
	SD	0,16	0,15	
skala femininosti – TOI-SU	M	0,32	0,49	-10,01*
	SD	0,49	0,21	

*p<0.01

Zastupljenost muških i ženskih ispitanika u pojedinoj kategoriji prikazane su na slikama 1 i 2., a u tablicama 2. i 3. se nalaze frekvencije i postoci.

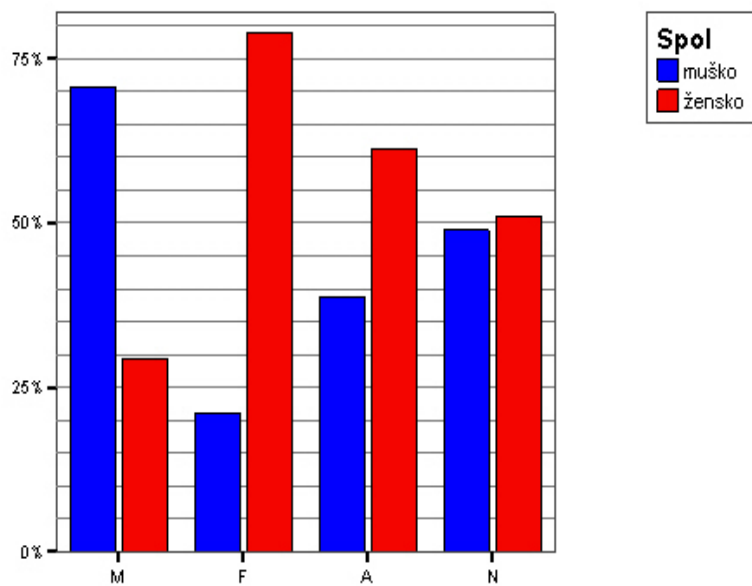
Tablica 2. Apsolutna i relativna frekvencija muških i ženskih ispitanika u pojedinim kategorijama spolne uloge dobivenih Bem inventarom spolnih uloga

BSRI	spol			
	muško		žensko	
	N	%	N	%
maskulini	94	38,7%	39	13,1%
feminini	27	11,1%	101	33,9%
androgini	57	23,5%	90	30,2%
nediferencirani	65	26,7%	68	22,8%
ukupno	243	100%	298	100%

Tablica 3. Apsolutna i relativna frekvencija muških i ženskih ispitanika u pojedinim kategorijama spolne uloge dobivenih na osnovi TOI-SU

TOI-SU	spol			
	muško		žensko	
	N	%	N	%
maskulini	134	55,1%	13	4,4%
feminini	8	3,3%	113	37,9%
androgini	54	22,2%	69	23,2%
nediferencirani	47	19,3%	103	34,6%
ukupno	243	100%	298	100%

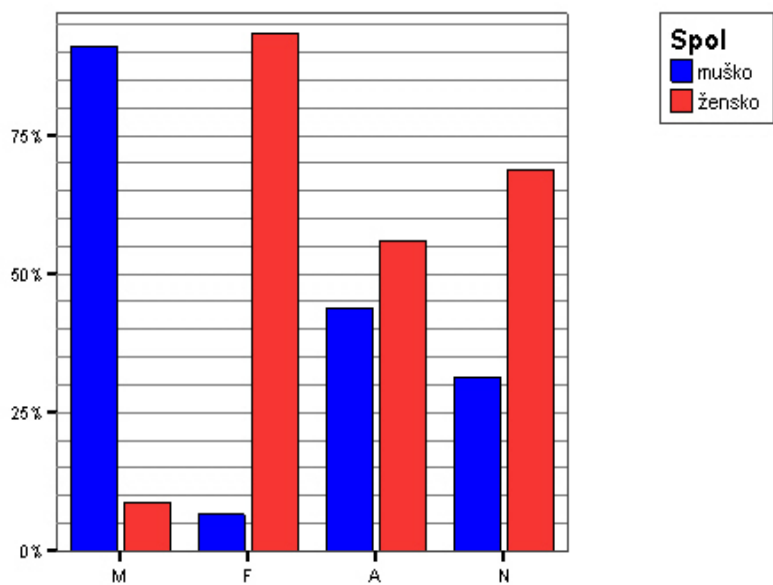
Analiza frekvencija prikazanih u tablicama pokazala je da se studenti i studentice statistički značajno razlikuju po zastupljenosti u pojedinim kategorijama spolne uloge dobivenih putem BSRI i TOI (BSRI: $\chi^2 = 68,11$, $df = 3$, $p < 0,01$; TOI-SU: $\chi^2 = 210,03$, $df = 3$, $p < 0,01$).

Apscisa: kategorija spolne uloge
M – maskulini
F – feminini
A – androgini
N – nediferencirani

Ordinata: postotak sudionika u pojedinoj kategoriji

Slika 1. Postoci muških i ženskih ispitanika u pojedinim kategorijama spolnih uloga dobivenih putem BSRI

Apscisa: kategorija spolne uloge
M – maskulini
F – feminini
A – androgini
N – nediferencirani

Ordinata: postotak sudionika u pojedinoj kategoriji

Slika 2. Postoci muških i ženskih ispitanika u pojedinim kategorijama spolnih uloga dobivenih putem TOI-SU

Kao što se vidi na slici 1., učenici su prema BSRI uglavnom klasificirani kao maskulini i nediferencirani, dok su studentice uglavnom klasificirane kao feminine i androgine. Slika 2 pokazuje da su prema rezultatima dobivenih putem TOI muški ispitanici uglavnom maskulini i androgini, a ženski ispitanici feminini i nediferencirani.

Tablica 4. pokazuje da je veći broj stereotipno spolno tipiziranih sudionika, odnosno onih koji si daju visoke samoprocjene samo na onim osobinama ličnosti koje se prema kulturalnom stereotipu smatraju prikladnima za njihov spol, dobivenih putem TOI (45,65 %), nego na BSRI (36%).

Tablica 4. Postoci androginih, nediferenciranih, spolno tipiziranih i suprotno spolno tipiziranih spolnih uloga dobivenih putem BSRI i TOI-SU

	BSRI	TOI-SU
spolno tipizirani	36%	45,7%
suprotno spolno tipizirani	12,2%	3,8%
androgini	27,2%	22,8%
nediferencirani	24,6%	27,7%

Također je manji broj suprotno spolno tipiziranih sudionika (onih koji si daju visoke samoprocjene samo na onim osobinama ličnosti koje se prema kulturalnom stereotipu smatraju prikladnima za suprotni spol - maskuline žene i feminini muškarci) dobiven putem TOI-SU nego BSRI (3,8% naprama 12,2%).

Na obje skale vidimo više suprotno spolno tipiziranih ženskih sudionika nego muških tj. više je maskulinih učenica nego femininih učenika. Takva je distribucija muških i ženskih sudionika u pojedinim kategorijama spolne uloge u skladu s rezultatima sličnih istraživanja gdje je nađeno da je najviše sudionika stereotipno spolno tipizirano, odnosno onih koji su u visokoj mjeri usvojili samo osobine koje se prema kulturalnom stereotipu smatraju prikladnim za njihov spol, dok ih je najmanje suprotno spolno tipizirano, odnosno onih koji su u visokoj mjeri usvojili samo osobine koje se prema kulturalnom stereotipu smatraju prikladnim za suprotni spol.

Rezultati analize varijance po spolnim ulogama dobivenim putem BSRI, koja je izvršena na ukupnom rezultatu u TOI-SU, pokazuju da F-omjer iznosi 3,02 ($df = 3, 537$), te da je značajan na razini od 3%. Aritmetička sredina maskulinih sudionika iznosi 54,09 ($SD = 13,72$), aritmetička sredina nediferenciranih iznosi 51,92 ($SD = 12,66$), aritmetička sredina androginih je 50,56 ($SD = 12,33$), te femininih sudionika iznosi 49,69 ($SD = 12,16$). Scheffeovim testom ustanovljeno je da maskulini sudionici postižu statistički značajnije bolji rezultat na TOI u odnosu na feminine. Androgini i nediferencirani sudionici ne razlikuju se značajno od preostale dvije skupine spolnih uloga prema rezultatu na TOI.

Analiza varijance po spolnim ulogama dobivenim putem TOI-SU na ukupnom rezultatu na TOI-SU dala je visoko značajan F omjer od 187,72 ($p < 0,0001$; $df = 3,537$). Aritmetička sredina androginih iznosi 65,1 ($SD = 9,81$), aritmetička sredina maskulinih iznosi 55,37 ($SD = 9,52$), aritmetička sredina femininih je 46,54 ($SD = 8,34$), te nediferenciranih sudionika iznosi 40,75 ($SD = 8,12$). Scheffeovim testom ustanovljeno je da androgini sudionici postižu statistički značajnije bolji rezultat na TOI u odnosu na preostale tri spolne uloge, dok je skupina maskulinih statistički značajno uspješnija od skupine femininih i nediferenciranih. Također je utvrđena statistički bolja uspješnost femininih u odnosu na nediferencirane sudionike.

U svrhu testiranja postavljene hipoteze o povezanosti spolnih uloga dobivenih putem BSRI i TOI-SU izračunat je hi-kvadrat test koji je statistički značajan te ukazuje na postojanje povezanosti (tablica 5.). Na aproksimativnu korelaciju, tj. povezanost između ove dvije skale upućuje Cramerov Fi koeficijent koji iznosi 0,286.

Tablica 5. Frekvencije za tablicu Hi-kvadrat testa između spolnih uloga dobivenih putem BSRI i TOI-SU

		spolne uloge BSRI				
		maskulini	feminini	androgini	nediferencirani	ukupno
spolne uloge TOI-SU	maskulini	51	18	36	42	147
	feminini	15	47	37	22	121
	androgini	39	24	33	27	123
	nediferencirani	28	39	41	42	150
Ukupno		133	128	147	133	541

$\chi^2 = 44.16$, $df = 9$, $p < 0.01$
 Cramerov $F_i = ,286$

RASPRAVA

U skladu s prvim problemom ovog istraživanja pokazalo se da postoji statistički značajna razlika u količini općih informacija u funkciji spola u korist muških sudionika. Takve razlike među spolovima u uspješnosti odgovaranja na pitanja koja se sadržajno odnose na različita područja, podudaraju se s razlikama u interesima koji postoje između pripadnika muškog i ženskog spola (Rot, 1983). Sadržajna analiza pitanja na kojima je utvrđena statistički značajna razlika u funkciji spola ukazuje na činjenicu da učenici pokazuju bolji uspjeh u područjima znanosti i tehnike, sporta i povijesti, dok su učenice bolje u područjima mode i zabave te odijevanja i ukrašavanja. Ti su rezultati u skladu s dosadašnjim istraživanjima spolnih razlika u općoj informiranosti na našoj populaciji gdje je Stanuga (1987) u testu od 45 čestica našla da su učenici 8. razreda osnovne škole bili bolji u 13, a učenice u 7 čestica. Novačić (1989) je na znatno većem uzorku čestica (137) na reprezentativnom uzorku od 1376 učenika 8. razreda osnovne škole iz svih područja Hrvatske našla bolju uspješnost dječaka u 45, a djevojčica u 14 čestica. Djevojčice su bile bolje informirane u područjima zdravstvene prosvjećenosti, zabave, odijevanja i ukrašavanja, kulinarstva i botanike, dok su dječaci bili bolji u poznavanju zemljopisa, povijesti, politike, sporta, znanosti i izuma, zoologije i tehnike. Zarevski (1987) je na još većem uzorku (N = 1537) našao još izraženiju bolju informiranost dječaka na 46 čestica u odnosu na 8 čestica u kojima su bile uspješnije djevojčice.

Transverzalno istraživanje razvojnih trendova razlika u općoj informiranosti (Zarevski i Gačnik, 1998) pokazalo je da se kod učenika osmih razreda razlika javila u 25% čestica, dok se kod maturanata taj postotak udvostručuje. Razlog ovakvog povećanja razlike u funkciji spola je pripisan jačanju spolnog identiteta do kojeg dolazi koncem adolescencije.

Od stranih autora Lynn i sur. (2002) nalaze da su muškarci bolji u područjima aktualnih zbivanja, fizičkom zdravlju i rekreaciji, umjetnosti i znanosti, dok su žene bolji poznavaoци područja obitelji, a za područje mode nije nađena značajna razlika. U istraživanju na uzorku njemačkih srednjoškolaca Lynn i sur. (2004) nalaze da su maturantice bolje u poznavanju općih informacija koje se odnose na područje prehrane.

Osim što pokazuju interes za drugačije sadržaje od učenika, učenice pokazuju interes i za uži broj područja što se može pripisati djelovanju socijalizacijskih procesa te procesima koji

uvjetuju različitu izloženost pojedinim vrstama informacija te selektivnim pamćenjem prezentiranih informacija. Tako Sarbin i sur. (1973, prema Surić, 1990) navode da su tijekom procesa socijalizacije roditelji u interakciji s dječacima koriste više nagrada i dužih razgovora kao odgovor na aktivnost, nego što to čine s djevojčicama. Također se muška djeca više potiču na igru na otvorenom, roditelji im daju veću slobodu da istražuju okolinu putem igre ili učenja te se pred dječake postavljaju veći zahtjevi za kompetitivno ponašanje i nastavak obrazovanja. Moguće je da je šire područje interesa muških ispitanika uvjetovano i kvalitativnim razlikama u prirodi socijalnih odnosa s vršnjacima u funkciji spola prema kojima su dječaci u interakciji s većim brojem vršnjaka i pokazuju veću zavisnost od grupe vršnjaka pri odabiru aktivnosti i područja na koji usmjeravaju svoj interes (Maccoby i Jacklin 1974, prema Novačić, 1988).

Objašnjenje za dobivene razlike po područjima interesa nudi i Kirkadili (1988, prema Zarevski, Kujundžić i Lasić, 2002) koji ističe da žene iskazuju manji interes za tehničko-znanstvena zanimanja te imaju veću sklonost k socijalno-obrazovnim zanimanjima. U terminima evolucijske psihologije Geary (1998, prema Lynn i sur. 2002) navodi da su ove razlike u spolnim interesima biološki programirane na način da su pripadnici muškog spola više orijentirani na natjecanje s drugim muškarcima kako bi postigli bolji status i moć u grupi. Sukladno tome, navedene kompetitivne odlike možemo naći u područjima sporta, znanosti i tehnike te politike. Žene pokazuju veći interes za sadržaje koji se odnose na brigu o obitelji (područje kulinarstva, odijevanja i zdravstvenog prosvjeđivanja).

Bolji uspjeh učenica na testu opće informiranosti bilo je za očekivati u kontekstu razlike u verbalnim sposobnostima u funkciji spola koja ide u prilog žena, a koja je potvrđena brojnim istraživanjima te je ukazivala na pretpostavku da žene zbog navedene superiornosti imaju prednost u postojanju bolje osnove za stjecanje pojmova. Međutim, kasnija istraživanja ukazuju na to da je navedena prednost žena na mjerama verbalne inteligencije toliko mala da se može i zanemariti (Hyde i Linn, 1988). Isto je potvrdila i Kimura (1999) koja ne nalazi spolne razlike u verbalnom shvaćanju, neverbalnom rezoniranju i verbalnom rezoniranju. Žene su bolje u perceptivnoj brzini i ideacionoj fluentnosti, a muškarci u specijalnim sposobnostima. Danas je to široko prihvaćeno mišljenje, a podupiru ga i podaci nezavisno navedeni u Mackintosh (1998).

Istraživanje Zarevskog i sur. (2004) je pokazalo jasne razlike u verbalnim kompetencijama u korist muškaraca u više različitih mjera verbalne kompetencije, kao i u svojevrsnom generalnom faktoru semantičkog znanja. Budući da su u testu opće informiranosti ravnomjerno bila zastupljena sva područja koja se i inače operacionaliziraju tim testom, zaključeno je da su muškarci općenito bolje informirani.

Još je Terman (1946, prema Surić, 1990) ukazao da bi se između dječaka i djevojčica vjerojatno našla razlika na testu rječnika ovisno o kompoziciji čestica. Naime, razlika bi se pojavila ukoliko bi test bio sastavljen od posebnih lista s riječima koje se odnose na različita područja (prirodne znanosti, sport, literatura, umjetnost). Do sličnog zaključka došla je i Smiljanić (1978, prema Novačić, 1988) uspoređivanjem sadržaja testa rječnika iz dvaju revidiranih Binet-Simonovih skala. Utvrdilo se da verzija u kojoj bolji rezultat postiči dječaci sadrži veći broj riječi koje su po svom sadržaju bliže, te samim time i lakše za dječake. Radi se o riječima koje se odnose na dječake, te o imenicama i pridjevima u muškom rodu koje dječaci mogu lakše upotrijebiti u rečenici nego djevojčice. Na osnovi rečenog moglo bi se pretpostaviti da će muški ispitanici biti u povoljnijoj poziciji ukoliko se čestice TOI većim djelom odnose na područja za koja se zna da za njih muškarci pokazuju veći interes, što može rezultirati njihovim boljim uspjehom na testu.

Upravo različiti interesi čine jednu od najznačajnijih odrednica spolnih uloga. Stoga je značajno dovesti ih u vezu s još jednim konstruktom koji u svom temelju ima značajnu varijancu interesa.

Očekivano učenici na BSRI postižu više rezultate na skali maskulnosti dok učenice postižu više rezultate na skali femininosti, što znači da se, u prosjeku, sudionici u većoj mjeri opisuju u terminima onih osobina koje se smatraju prikladnima za njihov spol. Takva kategorizacija je u skladu s očekivanjima društva o tome koje su osobine prikladne za ženu, a koje za muškarca. Kako su ta očekivanja usko vezana uz vrijednosti koje postoje u nekom društvu, ona utječu i na različitu socijalizaciju muškaraca i žena pri čemu roditelji i šira socijalna okolina kod djevojčica potiču razvijanje femininih, ekspresivnih osobina kao što su osjetljivost na potrebe drugih, suosjećajnost i blagost, dok se kod dječaka stavlja naglasak na razvijanje maskulinih, instrumentalnih osobina kao što su samopouzdanje, nezavisnost, kompetitivnost i sl. Konzistentno potkrepljivanje tih osobina dovodi do toga da se one internaliziraju, te se muškarci u većoj mjeri opisuju u terminima instrumentalnih, a žene

ekspresivnih osobina. Rezultat koji je dobiven u ovom istraživanju u skladu je s onima koje su dobile Marušić (1989), Čarija (1994), Hip (1998) i Čorko (2000) (sve prema Brnić, 2002). Rezultati analize varijance po spolnim ulogama dobivenim putem BSRI, koja je izvršena na podacima o sumama točnih odgovora na TOI pokazuju statističku značajnost razlike u općoj informiranosti u funkciji spolnih uloga od 3%. Scheffeovim testom ustanovljeno je da maskulini sudionici postižu statistički značajnije bolji rezultat na TOI u odnosu na feminine. Androgini i nediferencirani sudionici ne razlikuju se značajno od preostale dvije skupine spolnih uloga prema rezultatu na TOI.

Analiza varijance po spolnim ulogama dobivenim putem TOI-SU pokazuje veće razlike među spolnim ulogama nego kad se koristi BSRI. Ustanovljeno je da androgini sudionici postižu statistički značajnije bolji rezultat u odnosu na preostale tri spolne uloge, dok je skupina maskulinih statistički značajno uspješnija od skupine femininih i nediferenciranih. Također je utvrđena statistički bolja uspješnost femininih u odnosu na nediferencirane sudionike. Ovakve razlike bilo je za očekivati jer se uslijed različite socijalizacije, odgoja, izloženosti spolnim stereotipima i interesima javljaju i selektivno pamćenje pojedinih informacija i različita izloženost pojedinim vrstama informacija.

Pokazalo se da je veći broj stereotipno spolno tipiziranih sudionika dobiven putem TOI-SU, nego na BSRI. Također je putem TOI dobiveno manje suprotno spolno tipiziranih sudionika, odnosno onih koji si daju visoke samoprocjene samo na onim osobinama ličnosti koje se prema kulturalnom stereotipu smatraju prikladnima za suprotni spol. Na obje skale vidimo više suprotno spolno tipiziranih ženskih sudionika nego muških tj. više je maskulinih učenica nego femininih učenika. Takva je distribucija u skladu s rezultatima sličnih istraživanja gdje je nađeno da je najviše sudionika stereotipno spolno tipizirano, odnosno onih koji su u visokoj mjeri usvojili samo osobine koje se prema kulturalnom stereotipu smatraju prikladnim za njihov spol, dok ih je najmanje suprotno spolno tipizirano.

Zanimljiva je razlika u kategorizaciji androginih i nediferenciranih sudionika s obzirom na spolne uloge dobivene putem BSRI i TOI-SU. Naime, kod spolnih uloga dobivenih putem BSRI nalazimo više androginih učenica, dok je kod spolnih uloga dobivenih putem TOI veći broj androginih učenika. Veći postotak androginih učenica se objašnjava većom poželjnošću i vrednovanjem maskulinih karakteristika u našem društvu. Žene tokom odrastanja dobivaju kontradiktorne poruke iz svoje okoline prema kojima trebaju usvojiti tradicionalnu žensku

spolnu ulogu, ali im se istovremeno i naglašava da se maskulina ponašanja i osobine više cijene od femininih. Osobine poput samopouzdanja, hrabrosti, natjecateljskog duha donose veću socijalnu korist u svakodnevnom životu te su žene motivirane da steknu te osobine. Istraživanje koje su proveli Burnett i Anderson (1995, prema Brnić, 2002) pokazalo je da se te osobine u društvu ne samo više vrednuju, već i da socijalna okolina ponekad vrši pritisak na pojedinca da iskaže takve osobine, neovisno o tome je li muškarac ili žena.

Veći broj androginih muškaraca prema TOI-SU je vjerojatno artefakt opće bolje informiranosti muškaraca – ne samo u većem broju područja, već i na nekim česticama koje tradicionalno spadaju u područje bolje informiranosti žena.

Sveukupno, distribucija muških i ženskih sudionika u pojedinim kategorijama spolne uloge u skladu je s rezultatima sličnih istraživanja: najviše je sudionika stereotipno spolno tipizirano, odnosno onih koji su u visokoj mjeri usvojili samo osobine koje se prema kulturalnom stereotipu smatraju prikladnim za njihov spol, dok ih je najmanje suprotno spolno tipizirano, odnosno onih koji su u visokoj mjeri usvojili samo osobine koje se prema kulturalnom stereotipu smatraju prikladnim za suprotni spol.

U okviru drugog problema ovog istraživanja trebala se utvrditi povezanost dobivenih spolnih uloga putem Bem inventara spolne uloge i testa opće informiranosti. U tu svrhu izračunat je hi-kvadrat test koji je statistički značajan i upućuje na postojanje povezanosti reda veličine desetak posto zajedničke varijance. Ta povezanost nije previsoka jer se kategorije androginih i nediferenciranih dosta nekonzistentno podudaraju. No, značajno je da u pogledu spolno tipiziranih uloga postoji jasna podudarnost.

Što zaključiti? S obzirom na strukturu dobivenih rezultata čini se da je preciznije određenje spolne uloge dobiveno objektivnom mjerom interesa značajnih za spolnu ulogu nego upitničkom mjerom. Dakako, konstrukcijom testa s još naglašenije spolno tipiziranim česticama moglo bi se ostvariti još preciznije operacionaliziranje spolne uloge.

ZAKLJUČAK

Provedeno je istraživanje spolnih uloga i opće informiranosti na uzorku od 591 sudionika (330 žena), polaznika III. i IV. razreda srednjih škola u dvije županije RH. Korišten je test opće informiranosti sa 120 čestica i BSRI (Bem inventar spolne uloge, Bem, 1974).

Sukladno dosadašnjim istraživanjima, učenici postižu za otprilike jednu polovinu standardne devijacije bolji rezultat na testu opće informiranosti u odnosu na učenice. Prema pojedinim česticama testa dobivena je statistički značajna razlika u uspješnosti u većem broju različitih područja u korist muškaraca. Muški sudionici postižu bolji uspjeh na 27 čestica, dok ženski ispitanici postižu bolji uspjeh na 8 čestica.

Spolna je uloga određena na dva načina. Prvi, "klasični" je putem najpoznatije upitničke mjere – BSRI. Drugi je način temeljen na strukturi odgovora na čestice testa opće informiranosti. Maskulina spolna uloga je definirana kao postignut visok rezultat na česticama testa u kojima muškarci postižu statistički značajno bolji uspjeh, uz istodobno nizak rezultat na česticama u kojima žene postižu bolji uspjeh. Za femininu spolnu ulogu vrijedi upravo suprotno. Androgini postižu visok rezultat u obje vrste "spolno tipiziranih" čestica, a nediferencirani upravo obrnuto.

Analiza varijance po spolnim ulogama dobivenim putem TOI-SU pokazuje veće razlike među spolnim ulogama nego kad se koristi BSRI. Ovakve razlike bilo je za očekivati jer se uslijed različite socijalizacije, odgoja, izloženosti spolnim stereotipima i interesima javljaju i selektivno pamćenje pojedinih informacija i različita izloženost pojedinim vrstama informacija.

Pokazalo se da je veći broj stereotipno spolno tipiziranih sudionika dobiven putem TOI-SU, nego na BSRI. Također je putem TOI dobiveno manje suprotno spolno tipiziranih sudionika, odnosno onih koji si daju visoke samoprocjene samo na onim osobinama ličnosti koje se prema kulturalnom stereotipu smatraju prikladnima za suprotni spol. Na obje skale je više suprotno spolno tipiziranih ženskih sudionika nego muških tj. više je maskulinih učenica nego femininih učenika.

Dobivena je niska, ali značajna povezanost spolnih uloga dobivenih putem Bem inventara spolne uloge i testa opće informiranosti. S obzirom na strukturu dobivenih rezultata čini se da je preciznije određenje spolne uloge dobiveno objektivnom mjerom interesa značajnih za spolnu ulogu nego upitničkom mjerom. Ovo su preliminarni rezultati i tek konstrukcijom testa opće obaviještenosti s još naglašenije spolno tipiziranim česticama moglo bi se ostvariti preciznije operacionaliziranje spolne uloge.

LITERATURA

- Bem, S. L. (1974). The Measurement of Psychological Androgyny. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 42(2), 155-162
- Bowen, K. R., Beier, M. E., & Ackerman, P. L. (2000). *Gender differences in knowledge: Picking up where ability testing leaves off*. Poster session presented at the annual meeting of the American Psychological Society, Miami, FL.
- Allik, Must i Lynn (1999). Sex differences in general intelligence among high school graduates: some results from Estonia. *Personality and Individual Differences*. 26, 1137-1141.
- Bratko, D., i Zarevski, P. (1996). Genetic and environmental contributions to the individual differences in achievement on the general information test (GIT): A twin study. *Book of abstracts: 8th European Conference on Personality*, Ghent, Belgium.
- Brnić, P. (2002) *Odnos maskulnosti, femininosti te nekih sociodemografskih varijabli sa lokusom kontrole*. Diplomski rad: Odsjek za psihologiju, Filozofski fakultet, Zagreb.
- Gardner, H., Kornhaber, L. H. i Wake, K. W. (1999) *Inteligencija: različita gledišta*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Harris, J.E. i Morris, P. E. (Eds). (1984). *Everyday memory, actions and absent-mindedness*. London: Academic Press.
- Hyde, J., i Linn, M. (1988). Gender differences in verbal ability: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 104, 1, 53-69
- Jerončić, N., Eterović, H. i Zarevski, P. (1989). Kognitivno funkcioniranje i neke osobine ličnosti u funkciji spolnih uloga, *Primijenjena psihologija*, 10, 4, 279-286.
- Kimura, D. (1999). *Sex and cognition*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Lynn, R. i Irwing, P. (2002). Sex differences in general knowledge, semantic memory and reasoning ability. *British Journal of Psychology*, 93, 545-556.
- Lynn, R., Irwing, P. i Cammock T. (2002) Sex Differences in General Knowledge. *Intelligence*, 30, 27-40
- Lynn, R., Wilberg, S. i Margraf-Stiksrud, J.(2004) Sex Differences in General Knowledge in German High School Students. *Personality & Individual Differences*, 37 (8)
- Mackintosh, N. J. (1998). *IQ and human intelligence*. Oxford: Oxford Univ. Press.
- Marušić, I. (1994) povezanost spolnih uloga i osobna ličnosti kibernetičkog modela. Magistarski rad: Odsjek za psihologiju, Filozofski fakultet, Zagreb.

- Novačić, S. (1989). *Utvrđivanje razlika u količini općih informacija u dugotrajnom pamćenju u funkciji spola na uzorku učenika 8. razreda OŠ*. Diplomski rad: Odsjek za psihologiju, Filozofski fakultet, Zagreb.
- Spence, J. T., Helmreich, R., & Stapp, J. (1975). Rating of Self and Peers on Sex Role Attributes and Their Relation to Self-Esteem and Conceptions of Masculinity and Femininity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 32(1), 29-39.
- Stanuga, V. (1987) *Određivanje metrijskih karakteristika testa općih informacija na populaciji učenika osmih razreda osnovnih škola u Zagrebu*. Diplomski rad: Odsjek za psihologiju, Filozofski fakultet, Zagreb.
- Surić, E. (1990) *Opća informiranost maturanata u funkciji spola*. Diplomski rad: Odsjek za psihologiju, Filozofski fakultet, Zagreb.
- Tulving, E. (1972). Episodic and semantic memory. U E. Tulving & Donaldson, W. (eds.). *Organisation of memory*. New York: Academic Press.
- Wilberg, S. and Lynn, R. (1999) Sex differences in historical knowledge and school grades: a 26 nation study. *Personality and Individual Differences*, 27, 1221-1229.
- Zarevski, P. (1987): Značaj količine općih informacija u trajnoj memoriji u okviru ukupnog modela kognitivnog funkcioniranja. *Primijenjena psihologija*, 8, 215 – 226.
- Zarevski, P. (1988): Test opće informiranosti – priručnik. Savez samoupravnih interesnih zajednica za zapošljavanje Hrvatske – Zagreb, Zagreb.
- Zarevski, P. (1991): Test opće informiranosti za učenike četvrtih razreda srednjih škola (TOIM), Priručnik, Zavod za zapošljavanje, Zagreb.
- Zarevski, P. (1993). Test opće informiranosti (A i B forma), Priručnik i standardizacija za Test opće informiranosti (revidirano izdanje). Ministarstvo rada, socijalne skrbi i obitelji, Zavod za zapošljavanje: Središnja služba Zagreb.
- Zarevski, P. (1995): Test opće obaviještenosti, Priručnik. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Zarevski, P. (2000): *Priroda i struktura inteligencije*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Zarevski, P. (2001). Test opće informiranosti-2001. Odsjek za psihologiju, Filozofski fakultet, Zagreb.
- Zarevski, P. (2002). Test opće informiranosti TOI/2002 - priručnik. Odsjek za psihologiju, Filozofski fakultet, Zagreb.
- Zarevski, P. (2005). Test opće informiranosti - SU. Odsjek za psihologiju, Filozofski fakultet, Zagreb.
- Zarevski, P., Ivanec, D. i Zarevski, Z. Spolne razlike u općoj informiranosti. *Društvena istraživanja*. (u tisku)

Zarevski, P., Gačnik-Del Negro, R. (1998) Spolne razlike u općoj informiranosti: razvojni trendovi, *Suvremena psihologija* 1:43–59

Zarevski, P. Kujundžić, S. Lasić, A. (2002) Opća informiranost pripadnika različitih socio-demografskih skupina, *Revija za sociologiju*. 33, 3-4; 159-169